

2. Кириленко К.М. Концепція людини та культури Карла Роджерса / К.М. Кириленко // Вісн. Київ. нац. ун-ту. – К., 2002. – С. 133–138.

3. Зеркалов Д.В. Основні терміни і визначення / Д.В. Зеркалов // Проблеми безпеки життєдіяльності: наук.-метод. матеріали. – Кн. 1. – К., 1999. – С. 137.

4. Матюхіна Н.П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України. Теоретичні та прикладні аспекти / Н.П. Матюхіна. – Х., 1999. – С. 194.

Ковалив М.В. Психологические основы профессионального риска в деятельности органов внутренних дел

Рассматривается профессиональный риск в деятельности органов внутренних дел. Выделяются тактико-операционные и ситуативно-психологические факторы, действие которых может повлечь необратимые последствия. Рассматривается классификация выбора рискованной формы поведения в зависимости от наличия или отсутствия ситуативного фактора.

Ключевые слова: профессиональный риск, психологические основы, органы внутренних дел, стресс, профессиональная подготовка.

Kovaliv M.V. Psychological principles of occupational hazards in the work of organs of internal affairs

The article is devoted to occupational hazards in the work of organs of internal affairs. Tactical and operational, situational and psychological factors causing irreversible consequences are defined. The classification of risk behaviors choices depending on the presence or absence of situational factors is considered.

Key words: professional risk, psychological principles, organs of internal affairs, stress, professional training.

УДК 316.752/.754

Н.В. Коваліско

СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ ТА ВІДЧУТТЯ ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ В ОЦІНКАХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Виокремлено та проаналізовано феномен соціального самопочуття, розглянуто поняття відчуття безпеки громадян нашої держави.

Ключові слова: психічне здоров'я, рівень особистої безпеки, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Психологічна підсистема системи національної безпеки містить низку компонентів: психічне здоров'я окре-

мих громадян; психічне здоров'я окремих соціальних груп; інформаційно-психологічний; соціально-психологічний; морально-психологічний; політико-психологічний; етнопсихологічний; індивідуально-психологічний; владно-психологічний та ін.

Психічне здоров'я окремих громадян і соціальних груп суттєво впливають на національну безпеку. У психологічних словниках психічне здоров'я найчастіше визначають як «стан душевного благополуччя, для якого характерна відсутність хворобливих психічних виявів і який забезпечує адекватне умовам навколишньої дійсності регулювання поведінки, діяльності» [1].

На порушення психічного здоров'я впливає низка чинників. Серед них тривала дія негативних емоцій, що генерує негативну психоенергію. Негативним чинником також є духовна, соціальна, емоційна і фізична депривація. На психічне здоров'я людей у суспільстві негативно впливає надмірна матеріалізація соціального життя, яка вимагає великої затрати часу, а також відмова від духовних цінностей на користь матеріальних.

Відсутність духовного (духовна депривація) і позитивного емоційного навантаження на психіку людини (емоційна депривація) зумовлює поступове збільшення негативного психоенергетичного потенціалу, який сформувався внаслідок дії негативних емоцій (через конфлікти, сварки, невдачі, розчарування, страхи, бездуховність, втрату близьких, несправедливість, негативізм, відсутність перспективи, незадоволення своїм становищем у суспільстві тощо). Цей негативний психоенергетичний потенціал спричинює психічні розлади, нервові зриви, депресивні стани та ін., що знижує психічне здоров'я людини.

Виклад основних положень. Важливим чинником, який впливає на психічне здоров'я громадян, є соціальна справедливість чи несправедливість. Несправедливість як негативне зовнішнє психічне породжує страждання, відчай, злість, розчарування, а також сприяє розвиткові агресивності, нетерпимості, конфліктності. Вона руйнує особистісний і соціальний оптимізм, спричинює тривалі негативні почуття й настрої, формує негативні установки, що знижує психічне здоров'я людини.

Соціальний оптимізм як чинник психічного здоров'я громадян полягає в тому, що він генерує позитивну психоенергію. Його основою є віра в майбутнє – це те психічне, яке генерує позитивну психоенергію. Без нього неможливо змінити суспільство, налагодити ефективне виробництво, словом, творити в ім'я процвітання держави, нації, суспільства, кращої долі кожної людини.

Соціально-психологічний чинник пов'язаний із суспільною дійсністю, вплив якої на соціальну психіку насамперед визначає соціально-психічні стани суспільства та його соціально-психічну атмосферу.

До одного з головних суспільних чинників, які визначають психічне здоров'я громадян, належать правова захищеність чи незахищеність. Суспільство може перебувати в одному з трьох станів:

- соціально-психологічної стабільності;
- соціально-психологічного напруження;
- соціального психозу.

Кожен із цих станів може мати три рівні вираження: низький, середній і високий. Безумовно, стан соціально-психологічного напруження, крім того, стан соціального психозу, негативно впливають на психічне здоров'я громадян. Динамічними елементами соціально-психологічного стану суспільства є: соціальна взаємодія; соціальна агресивність; соціальні почуття; соціальний настрій; соціальний оптимізм; соціальне самопочуття; соціальні ціннісні орієнтації; ставлення до влади; соціальна совість. Що сприяє формуванню такого стану? Насамперед це виникнення негативних соціально-психологічних явищ, які сформувалися в Україні.

Аналізуючи вплив, який здійснює влада на людей, можна виділяти владно-психологічний компонент. Якщо говорити про владу як про нормальний соціальний інститут, то основною його функцією є забезпечення прав і свобод особистості й загалом національної безпеки країни.

Однак влада як абсолютно нормальний соціальний інститут практично не існує. В умовах соціальної нерівності завжди виникають ускладнення, відносини залежності, примусу, насильства, що здійснюються за допомогою сили і засобів, які підпорядковані владі. Але ця обставина не завжди засвідчує деформацію влади, оскільки виконання нею своїх функцій найчастіше пов'язано з виправданим примусом. Деформація влади означає невиконання стосовно її компетенції різноманітних функцій або виконання дисфункцій.

Одними з ознак деформації влади є наявність подвійних стандартів, відсутність відкритості, порушення прав і свобод особи, незабезпечення національної безпеки, помилки стратегічного характеру, які спричиняють катастрофічні наслідки. Деформована влада функціонує на певному психологічному підґрунті, зокрема на безкарності, безконтрольності, подвійній моралі, низькій самосвідомості чиновників, низькій державній дисципліні, хабарництві, почутті тимчасовості при владі, бездуховності та ін.

Отже, психологічна складова є важливим компонентом системи національної безпеки будь-якої держави.

Соціологічною групою «Рейтинг» було проведено опитування громадської думки щодо відчуття особистої безпеки в нашому суспільстві, з'ясовано найбільш важливі проблеми забезпечення громадсь-

кої безпеки, а відтак чинники небезпеки; якою мірою громадськість довіряє правоохоронним органам і оцінює ефективність роботи та можливість співпраці з українською міліцією¹.

Щодо відчуття власної безпеки, то за результатами цього дослідження з'ясовано, що лише 7% опитаних українців почуваються цілком безпечно, а 31% – швидше безпечно, прогулюючись на самоті після настання темряви в районі, де вони проживають. Водночас 54% почуваються в небезпеці. Ще 8% – не визначили свій стан.

Мешканці сіл України почуваються в безпеці значно більше, ніж мешканці міст. Старші люди та жінки почуваються найменш захищеними і відповідно відчувають найбільшу небезпеку. Більше в безпеці почуваються мешканці Західної України², менш захищеними – Півдня та особливо Сходу України, де лише чверть почуваються швидше безпечно, прогулюючись на самоті після настання темряви в районі, де вони проживають, водночас 60% – швидше небезпечно.

Лише 4% опитаних українців вважають, що за останній рік рівень безпеки життя в їхньому населеному пункті покращився, 61% – не змінився і 28% – погіршився. 6% респондентів – вважають, що за останній рік рівень безпеки на дорогах в їх населеному пункті покращився, 51% – не змінився, і 37% – погіршився. 2% опитаних українців вважають, що за останній рік рівень безпеки життя загалом в країні покращився, 41% – не змінився, і 48% – погіршився. Також з'ясовано, що рівень особистої безпеки впливає на рівень задоволеності своїм життям: дві третини опитаних, які почуваються цілком у безпеці, задоволені власним життям, тоді як 60% опитаних, які почуваються в небезпеці, – життям не задоволені.

Щодо чинників небезпеки, то, на думку більшості опитаних, найважливішою проблемою безпеки для громадян України на цей момент є бідність (66%), корупція (53%), економічні та фінансові кризи (40%), вулична злочинність (35%) та погіршення екології (23%). Менш важливими факторами небезпеки є організована злочинність (14%), стихійні лиха та техногенні катастрофи (10%), громадянські конфлікти

¹ Опитано 1000 респондентів віком від 18 років і старші (16–24 грудня 2011 р.). Метод дослідження: особисте формалізоване інтерв'ю. Помилка репрезентативності дослідження $\pm 3,1\%$. <http://ratinggroup.com.ua>

² **Розподіл областей:** Захід: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька. **Центр:** Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська, м. Київ, Київська, Житомирська, Сумська, Чернігівська. **Південь:** АР Крим, Одеська, Херсонська, Запорізька, Миколаївська, м. Севастополь. **Схід:** Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Луганська.

(6%), кіберзлочинність (6%), тероризм (4%), ядерні катастрофи (4%), релігійний та національний екстремізм (3%), нелегальна імміграція (3%), відсутність безпеки кордонів (2%).

У повсякденному житті 63% опитаних українців бояться стати жертвою фінансових махінацій та шахрайства (24% цього дуже бояться), майже стільки ж – бояться нападу хуліганів на вулиці (61%), пограбування квартири, машини (60%), пограбування безпосередньо на вулиці (57%). Близько 30% опитаних українців бояться стати жертвою злочинів на сексуальному ґрунті. Майже половина бояться бути засудженим за злочин, який не скоювали.

Жінки значно більше за чоловіків бояться стати жертвою будь-якого з названих випадків. Особливо – стати жертвою злочинів на сексуальному ґрунті (майже 50%). Страху стати жертвою найбільш поширені у містах, більше на Сході та Півдні, серед людей середнього та старшого віку. Злочинів на сексуальному ґрунті найбільше побоюється молодь.

Щодо довіри до правоохоронних органів, то варто одразу зазначити, що близько третини опитаних не змогли з'ясувати своє ставлення до СБУ, митниці та податкової, чверть – до прокуратури, кожний шостий – до судів і ДАІ і лише кожен десятий – до міліції. В цілому ставлення до правоохоронних органів України швидше негативне, ніж позитивне.

На думку опитаних, серед правоохоронних органів найбільше заслуговує на довіру Служба Безпеки України (16% – цілком заслуговує на довіру, 25% – не зовсім заслуговує і 26% – зовсім не заслуговує). Близько 12% опитаних вважають, що цілком заслуговує на довіру прокуратура, майже стільки ж – близько 10% вважають, що цілком заслуговує на довіру міліція, податкова та митниця. Міліції в цілому довіряють більше, ніж ДАІ. На думку опитаних, найменше заслуговують на довіру в Україні суди (лише 8% – цілком заслуговує на довіру, 34% – не зовсім заслуговує і 43% – зовсім не заслуговує).

Порівняно з результатами аналогічного опитування, проведеного восени 2011 року Левада-Центр, в Росії рівень довіри до правоохоронних органів вищий, ніж в Україні. В Росії, як і в Україні, більш позитивно ставляться до органів державної безпеки, а найгірше – до судів. На місцевому рівні рівень довіри до правоохоронців значно вищий, ніж на центральному. Якщо місцевій міліції повністю не довіряють 29% опитаних, то загалом міліції – 41%. Так само опитані оцінюють рівень безпеки у власному населеному пункті значно краще, ніж рівень безпеки життя в країні загалом.

Найбільш позитивне ставлення до місцевої міліції на Заході, в Центрі та на Півдні України, краще серед жінок, мешканців сіл і людей з середнім рівнем освіти. Двом третинам опитаних не доводилося у

поточному році спостерігати дії співробітників міліції, за яких порушувалися права людини. Решта з такими фактами мали справу, зокрема, у 17% випадках це виражалось у брутальності та безтактності, 13% – у використанні службового становища працівниками міліції в особистих цілях, 12% – у вимаганні, хабарництві, 7% – проявах жорстокості, 7% – у спробах спотворити факти, фальсифікувати справу, 4% – у відмові прийняти заяву.

Найбільше з фактами порушень прав людини працівниками міліції доводилося мати справу мешканцям Півдня та Сходу України. Частіше свідками таких дій ставали молодь, чоловіки, люди з порівняно вищим рівнем освіти. Лише 12% опитаних зверталися до правоохоронних органів упродовж року, з них лише половина вирішили питання, з яким зверталися. 10% опитаних зверталися впродовж року до органів ДАІ. Тут результативність вища – майже 70% вирішили питання, з яким зверталися.

Важливо, що люди, які зверталися до міліції і отримали позитивний результат, значно краще ставляться до цього правоохоронного органу. Так, лише 18% опитаних, які зверталися і повністю вирішили питання, продовжують не довіряти міліції. Серед тих, які вирішили питання частково, – лише 36% не довіряють міліції. Водночас з тих, які звернулися і не отримали результат, повністю не довіряють міліції дві третини.

Проблеми української міліції очима громадськості виглядають так. На думку більшості опитаних, найбільше заважає українській міліції ефективно виконувати свої функції корупція (64%), недовіра населення (39%), низька моральність працівників міліції (39%), висока залежність від вищої влади (34%) та низький рівень підготовки кадрів (31%). Дещо менше – низькі зарплати працівників міліції (23%), висока залежність від політиків (22%), непрофесійне керівництво (20%), низький рівень взаємодії громадян з міліцією (20%), погане технічне оснащення (19%), неналежний контроль за міліцією з боку прокуратури (18%), відсутність належного фінансування (17%), застаріле законодавство (14%), неналежний контроль громадян (14%) та занадто м'які закони, які обмежують права міліції (10%).

На думку більшості опитаних, проблеми міліції не є новими: лише 8% вважають, що вони виникли за останні кілька років, тоді як 18% – за останні 5–10 років, 32% – за останні 10–20 років, 21% – ще за часів СРСР. Понад 80% опитаних наголошують на тому, що українській міліції потрібні реформи, у т.ч. 51% – термінові, 30% – реформи потрібні, але вони не першочергові.

Цікаво, що опитані, які більше вказують на застарілість проблем у міліції, менше наполягають на терміновості реформ, йдеться зокрема

про мешканців Сходу. Водночас мешканці Заходу, навпаки, наполягають на терміновості.

Оцінка можливої співпраці громадян із правоохоронними органами. Абсолютна більшість опитаних (65%) вважають, що здійснення контролю за виконанням законів у країні – це спільна відповідальність громадян і правоохоронних органів, 26% – виключна відповідальність громадян і правоохоронних органів, 2% – виключна відповідальність громадян. З тезою, що здійснення контролю за виконанням законів в країні – це спільна відповідальність громадян та правоохоронних органів, однаково згодні в усіх регіонах України.

Необхідно завжди звертатися в правоохоронні органи, якщо Ви зіштовхнулися з фактом порушення Закону – так вважають 16% опитаних, 24% – у більшості випадків, водночас 38% – залежно від ситуації, 11% – тільки тоді, якщо це стосується безпосередньо їх самих або їх близьких. Лише 6% вважають, що не потрібно звертатися до правоохоронних органів. Майже 70% опитаних висловили готовність допомагати працівникам міліції у виконанні ними своїх професійних обов'язків, лише 14% – за будь-яких умов і 54% – якщо це не шкодитиме їх інтересам чи інтересам їхніх близьких.

Примітно, що в регіонах, де найбільше довіряють місцевій міліції (Захід), виразили також і найбільшу готовність допомагати їй. Натомість на Сході і Півдні охочих допомогти виявилось менше. Найбільше громадяни готові допомагати працівникам міліції у випадках, коли потрібно надати першу необхідну допомогу потерпілому (87%), коли є можливість попередити про злочин, який планується (75%), або який вже відбувся (77%). Менше, коли потрібно виступити як свідок, понятий (59%) чи коли потрібно затримати злочинця (46%). Наміри про допомогу далеко не завжди реально підтверджуються в діях. Про це свідчать такі результати. 16% опитаних протягом останнього року були свідками фактів правопорушень, скоєних іншими особами (6% – кілька разів, 10% – одного разу), з них лише кожен третій (!) повідомив про це міліцію. 11% опитаних упродовж останнього року були свідками фактів хабарництва, зловживань із коштами та майном держави, з них лише кожен шостий (!) повідомив про це міліцію.

Серед основних причин, чому люди не завжди хочуть звертатися до правоохоронних органів, коли їм стає відомо про злочин, невіра в те, що злочинці будуть покарані (56%), страх, що міліція не захистить людину як свідка від розправи злочинців (48%) та страх перетворитися зі свідка на підозрюваного (47%). Також люди відмовляються звертатися в правоохоронні органи через бюрократію (39%), хамське ставлення працівників (31%). Чверть визнає, що люди не повідомляють про порушення через байдужість до долі інших.

Цікаво, що 11% опитаних хотіли б працювати в міліції. Серед основних причин: бажання боротися зі злочинцями (40%) та навести порядок у країні (39%), а також через можливість отримати пільги, зв'язки (26%), подобається носити форму (23%) та дисципліна (21%). Серед основних причин небажання працювати в міліції: погане ставлення до міліції населення (32%), корупція (27%), низька моральність працівників (23%), значні ризики для життя (19%), низькі зарплати (15%).

Тільки 21% опитаних позитивно ставиться до ідеї перейменувати міліцію в поліцію, 43% – негативно. 36% не з'ясували своє ставлення. До слова, згідно з останніми дослідженнями Левада Центр, проведеними восени 2011 року, для абсолютної більшості росіян залишаються зрозумілішими та ближчими назви «міліція» та «міліціонер» (77%), ніж «поліція» та «поліцейський» (9%). Таким чином така ініціатива мала шанси прижитися в Україні навіть більші, ніж у Росії, де таке перейменування вже відбулося.

В Україні найбільш негативно ставляться до такої ініціативи мешканці Півдня, переважно старші люди та жителі сіл. 30% опитаних згодні з твердженням, що в Україні будується «поліцейська держава», 36% – не згодні. 34% респондентів не з'ясували своє ставлення. Більше згодні з твердженням на Заході країни, найменше – в Центрі. Найбільше невизначених – на Сході. Твердження більш зрозуміле для чоловіків, людей з порівняно вищим рівнем освіти.

Висновки. Психологічна складова (підсистема) системи національної безпеки виражається сукупністю індивідуально-психологічних, соціально-психологічних, політично-психологічних, релігійно-психологічних, морально-психологічних, етнопсихологічних та інших чинників, які впливають на соціальну психіку народу (як державно-політичну націю), зумовлюючи появу певного психічного стану окремого громадянина та соціально-психологічного стану суспільства загалом.

Мешканці сіл України почувуються в безпеці значно більше, ніж мешканці міст. Старші люди та жінки почувуються найменш захищеними і відповідно відчують найбільшу небезпеку. Більше в безпеці почувуються мешканці Західної України, менш захищеними – Півдня та особливо Сходу України, де лише чверть почувуються швидше безпечно, прогулюючись на самоті після настання темряви в районі, де вони проживають, водночас 60% – швидше небезпечно.

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек; пер. с нем. В. Седелтника и Н. Федоровой. – М., 2000. – 378 с.

2. Варій М.Й. Психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / М.Й. Варій. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с.

3. Конфліктологія: навчальний посібник / за ред. М.П. Гетьманчука. П.П. Ткачука. – Львів: ЛІСВ, 2007. – 326 с.
4. Кузьменко Т.М. Соціологія: навч. посіб. / Т.М. Кузьменко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 320 с.
5. Політологія: навчальний посібник / М.П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Я.Б. Турчин та ін.; за заг. ред. М.П. Гетьманчука. – К. Знання, 2011. – 415 с.
6. Тихомирова Є.Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підручник / Є.Б. Тихомирова, С.Р. Постоловський. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 240 с.

Ковалиско Н.В. Социальное самочувствие и ощущение собственной безопасности в оценках граждан Украины

Выделен и проанализирован феномен социального самочувствия, рассмотрено понятие ощущения безопасности граждан нашего государства.

Ключевые слова: психическое здоровье, уровень личной безопасности, правоохранительные органы.

Kovalisko N.V. Social well-being and safety sense estimated by the citizens of Ukraine

The phenomenon of social well-being is singled out and analyzed and the concept of asafety sense of the citizens of our state are examined.

Key words: mental health, personal safety, law enforcement agencies.

УДК 341.981

В.О. Лефтеров

**ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Розглядаються проблемні теоретичні і практичні питання, структура і зміст наукової та навчальної дисципліни «Професійна конфліктологія працівників органів внутрішніх справ» у контексті забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: професійна конфліктологія, навчальна дисципліна, діяльність працівників органів внутрішніх справ, забезпечення національної безпеки, екстремальні конфліктні ситуації.

Постановка проблеми. В сучасних умовах демократизації суспільних відносин в Україні постає потреба подальшого вдосконалення